

Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma Üzerine Ekolojik Bir Yaklaşım

Selim Kılıç¹, Fatih Yücel²

Özet: Bu çalışmanın amacı bölgesel kalkınma sürecinde ekolojik yapının nasıl sürdürülebilir olabileceğinin performansı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu bağlamda, ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma ile doğal kaynakların tüketimi arasındaki ilişkiye bir sorun alanı olarak yaklaşmak gerekecektir. Bu noktada hareketle, bu çalışmada, ekonomik büyüme ve kalkınma kavram ve yaklaşımları eleştirel olarak ele alınmıştır. Eleştirilerin temeline, bölgesel kalkınmanın, ekolojik ve sosyal maliyete etkileri ile küreselleşmenin kalkınma ve çevre ilişkisine etkilerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Ekoloji, Çevre, sürdürülebilirlik

An Ecological Approach on the Sustainable Regional Development

Abstract: The aim of this study is to show how sustainable regional development in the process of ecological structure. In this context, economic growth and the relationship between economic development and consumption of natural resources will need to approach a problem area. At this point the action, economic growth and development concepts and approaches are discussed critically in this study. The basis of these criticisms are included the effects of the regional development on the ecological and social costs with the effects of globalization on the relationship between development and the environment.

Keywords: Regional Development, Ecology, Environment, Sustainability

1. Giriş

Dünyamız bugüne kadar yapılan bilimsel araştırmaların da ortaya koyduğu gibi, bizim bildiğimiz format içerisinde tek canlı yaşamı barındıran gezegendir. Mevcut canlıların her birinin ortaya çıkışı ve kökenleri milyolarca yıl öncesine kadar gidebilmektedir. Bütün canlıların en önemli amacı hayatta kalabilme becerisini artırmak olup, bu konuda kimi canlılar son derece başarılı taktikler geliştirmişlerdir. Buna karşın kimi canlılar doğada değişen çevre şartlarına uyum sağlayamadığından yok olmaktadır. Dünya üzerinde canlıların yaşamları konusunda belirleyici en önemli unsur, sanayi devrimine kadar doğal süreçler olmuştur. Ancak bu tarihten sonra hangi canlıların yaşayıp yaşamayacağını artık doğa değil, doğrudan insan davranışları belirler hale gelmiştir.

¹ Doç.Dr., Niğde Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, selimkl@gmail.com

² Doç.Dr., Niğde Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, fatihyucel@nigde.edu.tr

İnsan davranışları, yüzlerce canlı türünün yok olmasına neden olmasına rağmen, dünya toplumlarının bu konuya yeterli ilgiyi gösterdiği söylenemez. Çünkü bir yanda artan dünya nüfusu, diğer yanda ülkeler arası siyasal ve ekonomik rekabet, doğanın korunması-kalkınma dengesi arasında tercihleri, genel olarak kalkınmadan yana kullanmaya itmektedir. Bu da ülkelerin her geçen gün daha çok kaynak kullanmasına yol açmaktadır. Bu durum kaçınılmaz olarak çevreyi ve doğal yaşamı her geçen gün daha çok tahrip etmekte ve öldürmektedir. İklim değişikliği ve küresel ısınma gibi bütün canlı yaşamı tehdit eden sorunlar yaşanırken, bu sorunların kaynağı olan kalkınma çabalarının hız kesmediği görülmektedir. Dünya ülkelerinin bu kalkınma çabasının arkasında elde edecekleri ekonomik-sosyal ve siyasal avantajlardan yararlanma isteği yer almaktadır.

Günümüzde dünya ülkeleri “kalkınmış” ve “kalkınmakta olan” şeklinde bir sınıflamaya tabi tutulmaktadır. Bu nedenle dünya genelinde hemen her ülke kalkınmış ülkeler kulübüne girmek ya da orada kalabilmek için sürekli çaba sarf etmek, diğer bir ifadeyle üretmek zorundadır. Çünkü dünyanın ekonomik, siyasal geleceğinin belirlenmesinde de bu kulübün üyelerinin önemli bir ağırlığı bulunmaktadır. Kalkınmış ülkeler kulübünün üyelerinin **yönetenler**, diğerlerinin ise **yönetilenler** konumuna indirgenmesi, kalkınmış ülke kavramının cazibesini daha da artırmaktadır. Ülkelerin hangi grupta yer alacağı konusunda bütün ülkeler için kabul edilmiş en önemli kriter kuşkusuz ekonomik göstergeleridir. Bu rakamlar ülkelerin ekonomik kapasitelerini göstermekte ve onların dünya üzerindeki politikalarda oynayacağı rolü de belirlemektedir.

Ülkeleri bir sınıflamaya tabi tutulurken, bu çerçevede dikkate alınan ölçütün tartışmalı olduğu söylenebilir. Çünkü her şeyden önce her ülkenin kendi içinde de “gelişmiş” ve “gelişmekte olan” bölgeler şeklinde bir alt sınıflamanın olduğu zaten bilinmektedir. Kalkınmış ülkelerin hem kendi aralarında hem de ulusal sınırları içinde homojen bir yapı arz etmemektedirler. Diğer yandan kalkınma ölçütü olarak kabul edilen unsurların içinde, “çevresel varlıkların bozulmamışlığı” ölçütünün dahil edilmemesinin bu sınıflamanın en zayıf halkası olduğu söylenebilir. Bu nedenle ülkelerin bütün bölgeleri kalkınma açısından değerlendirilirken yeterince nesnel yaklaşılmadığı söylenebilir. Ülkelerin bu şekilde hareket etmelerinin temelinde kalkınmış kabul edilen ülkelerin dünya politikalarına yön verme açısından onlara önemli bir meşruiyet alanı sağlıyor olmasıdır. Bu nedenle bütün ülkeler, bir yandan kalkınmış ülke olmanın sağladığı avantajlar ve prestij, diğer yandan ülke içinde ortaya çıkacak ekonomik ve siyasal sorunlara çare olması için bölgesel, ulusal kalkınma politikalarını devreye soktukları görülmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, çoğu zaman

uygulanan bu kalkınma politikalarında çevrenin korunması konusu ihmal edilmektedir.

Dünya ülkeleri, kalkınmışlık bağlamında daha çok üretime dayalı bir ekonomik yapı inşa etme uğraşı içerisindeyler. Bu çerçevede dünyanın kaynaklarının tüketimi yönünden ülkeler arasında yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. Ancak ülkeler arasında ortaya çıkan bu kaynak kullanma yarışının, çevre açısından nasıl sonuçlar doğuracağı üzerinde ülkelerin fazla kaygılandıkları söylenemez. Oysa ortaya çıkan çevre sorunları, dengesi kaçmış büyüme ve kalkınma ilişkisinin doğa açısından son derece olumsuz sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir. Çünkü yapılan her üretimin, çevre açısından bir maliyeti olup, bu da dünya genelinde yapılan toplam üretimin küresel çapta ciddi sorunların ortaya çıkmansa yol açmaktadır. Genel ya da bölgesel anlamda kalkınma çabaları ile çevrenin korunması arasında hassas bir denge bulunmaktadır.

O halde, ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma ile doğal kaynakların tüketimi konusuna bir sorun alanı olarak yaklaşmak gerekecektir. Bu noktada hareketle, bu çalışmada, ekonomik büyüme ve kalkınma kavram ve yaklaşımları eleştirel olarak ele alınmaktadır.

Çalışmanın birinci kısmında kalkınma kavramına açıklık getirilmiştir. İkinci kısımda, bölgesel ve yerel kalkınma konusunda bilgiler verilmiştir. Üçüncü kısımda, bölgesel insani kalkınmanın çevre korumasına katkısı tartışılmıştır. Dördüncü kısımda, bölgesel kalkınmanın ekolojik ve sosyal maliyete etkileri konusu incelenmiştir. Beşinci kısımda, küreselleşmenin kalkınma ve çevre ilişkisine etkileri açıklanmıştır. Son kısımda da elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

2.Kalkınma Kavramı

Kalkınma kavramı, bir toplumun sosyal, ekonomik, siyasal vb. alanda göstermiş olduğu toptan bir gelişmeyi anlatmaktadır. Kalkınma toplumun daha üst bir seviyede yaşamını sürdürmesi anlamına gelecektir. Bu nedenle kalkınma kavramı, hızlı büyümenin bir uzantısı olarak, “uluslararası iş bölümünde daha yüksek bir konuma ulaşma ve yaşam kalitesinin yükselmesi” şeklinde literatürde tanımlanmaktadır. Kalkınmanın gerçekleşmesi için en azından aşağıdaki alanlarda somut gelişmelerin sağlanması gerekmektedir (Yeldan, 2002: 24):

- 1- Ekonomik alanda büyümenin sürdürülebilirliğini sağlamak
- 2- Üretim ve tüketim alışkanlıklarında (kalıpları) temel değişimin sağlanması
- 3- Ülkenin teknoloji alanında belirli bir ilerleme kaydetmesi

4- Ekonominin yanı sıra, toplumsal, siyasal ve kurumsal alanda modernleşme

5- Toplumun genelinin yaşam standartlarında yükselmenin gerçekleşmesi

Yukarıdaki koşullar dikkate alındığında, kalkınma anlayışının son derece dinamik bir yapı olduğu görülmektedir. Bu dinamik yapı, aslında toplumsal alanda sürekli olarak ortaya çıkan değişimlerden ya da dönüşümlerden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle kalkınmanın işlevi günün koşullarına göre, gerekli değişim ve dönüşümü topluma kazandırmak anlamına gelmektedir. Bunun başarılabilmesi için ise, gelir dağılımının iyileştirilmesinden eğitim düzeyinin artırılmasına, ülke kaynaklarının rasyonel kullanımından altyapı çalışmalarının geliştirilmesine, anne ve bebek ölümlerinin azaltılmasına kadar son derece geniş bir alanda pozitif yönde gelişme sağlanmasını da kapsamaktadır (Çeken, 2008: 295). Bu gelişme içerisinde çevresel koşulların iyileştirilmesi ya da en azından korunması da bulunmalıdır. Nitekim AB'nin kuruluşunun ilk yıllarında kalkınma anlayışını, zorunlu olarak çevresel varlıkların korunmasını da içerecek şekilde yorumladığını görmekteyiz. Roma Antlaşması'nın içinde çevrenin korunmasına ilişkin bir ibare olmamasına karşı, "halkın yaşam ve çalışma koşullarının sürekli iyileştirilmesi" ibaresine dayanmaktadır. Çünkü AB çevreyi korumadan halkın yaşam ve çalışma koşullarının iyileşmesi yönünde bir gelişmenin sağlanamayacağını kabul etmiştir. Bu anlayışın bir sonucu olarak Çevre Eylem Programları hazırlanmıştır (Turgut, 2009: 34).

Çevrenin korunmasının, kalkınmanın vazgeçilmez bir koşulu olmasına karşın, birçok ülkede bu gerçek göz ardı edilerek, vahşi kalkınma adı verilen kalkınma tercih edilebilmektedir. Oysa bu yaklaşım doğanın kalkınma sürecinde hızla tahrip olmasına yol açmakta ve uzun vadede daha ağır bir maliyetin ödenmesine yol açmaktadır. Günümüzün hakim ekonomik kalkınma modelleri hem çevreye zarar vermekte hem de bireyler arasında hem de ülkeler arasında sürtüşmeye yol açmaktadır. Bu nedenle gelir dağılımındaki uçurumu artırması, cinsiyet ayrımcılığı, ülkeler arasında hem ekonomik hem de siyasal gerilimler, uygulanan ekonomik politikaların kaçınılmaz bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşanan ekonomik ve çevresel sorunlar ülkelerin seçmiş oldukları ekonomik modellerin ne kadar isabetli olduğu konusunda eleştirileri de beraberinde getirmektedir (Aker, 2008: 219). Gerçekten bugün dünya üzerindeki kimi ülkeler, gelişmekte olan ülkelerden bakıldığında, adeta peri masalı ülkesi görünümünde göz alıcı bir yaşam sürmektedir. Diğer ülkeler ise, can ve mal güvenliğinin olmadığı, yoksulluk ve sefaletin kol gezdiği bir ülke görünümündedir. Ülkeler arasında

bu kadar geniş bir uçurumun ve çelişkinin olması, dünya üzerinde barışı, dolayısıyla çevreyi büyük ölçüde tehdit etmektedir.

Kalkınma algısının yere ve zamana göre değişiklik göstermektedir. Bu nedenle kavramın anlamında önemli kaymalar olabilmektedir. Örneğin 1950'lerin Batılı ülkelerinin sahip oldukları yaşam standartları kalkınmışlığı ifade ediyorsa, bugün geldikleri noktanın neyi ifade ettiğinin sorgulanması gerekir. Bu kalkınma kavramlarının sonsuzluk kavramıyla adeta özdeş olarak kullanıldığını göstermektedir. Diğer yandan kalkınmakta olan ülkelerin, kalkınmış ülkelerin *önceki yıllarda* sahip oldukları sosyo-ekonomik seviyeyi yakalamış olmaları da onları kalkınmış ülke konumuna sokmamaktadır. Örneğin, bugünün kalkınmakta olan ülkelerinin sosyal ve ekonomik verileri, on yıl öncesinin Batılı ülkelerinin sosyal ve ekonomik verilerinden daha iyi olsa bile, kalkınmış ülke olarak kabul edilmemektedir. Bu nedenle kalkınma, başta gelişmekte olan ülkeler için olmak üzere, gerçekte bütün ülkeler için hiçbir zaman ulaşılamayacak saf tip konumundadır.

Kalkınma ve büyüme kavramlarının içerik olarak ne kadar sınırsız bir üretimi öngörüyorsa, kaçınılmaz olarak çevrenin korunmasını da zorlaştırmaktadır. Ekonomik alanda sınırsız bir büyüme isteğinin doğada karşılığının çevre koruma olmadığı açıktır. Ekonomik büyüme-kalkınma karşısında sınırlı çevre kaynaklarının kirletilmeden nasıl korunacağı bugün insanlığın çözemediği temel sorunlardan biridir. Dünya üzerinde hâkim etik anlayış, doğayı bir araç olarak kabul etmektedir. Ancak bu yaklaşımda zaman zaman öyle sapmalar yaşanmaktadır ki, sadece doğayı değil insanın insanı da araç olarak kullanmasına ortam hazırlayacak kadar ileri gitmektedir. Kalkınmada bu sorunları aşmak için önerilen iki model karşımıza çıkmaktadır: **İnsani kalkınma** ve **sürdürülebilir kalkınma** yaklaşımı (Aker, 2008: 219).

Ekonomik kalkınma modelinin temel felsefesi, Kant'ın "*Gerek kendini, gerekse başka insanları hiç bir zaman araç olarak görme, her zaman amaç olarak gör*" sözüne dayanmaktadır. Diğer bir ifade ile insan her zaman amaç olmalı ve ekonomi de sonuçta insana hizmet eden bir araç olarak kalmalıdır. Sürdürülebilir kalkınma kavramını, insani kalkınma yaklaşımının doğaya daha duyarlı hale gelmiş bir şekli gibi kabul edebiliriz (Aker, 2008: 219). Bugün için kimilerince sürdürülebilir kalkınma kavramının hayata geçirilmesiyle, çevrenin korunacağı yönünde beklentiler vardır. Ancak kapitalist üretim sistemini çevre ile uyumlaştırmaya çalışan sürdürülebilir kalkınmanın hem teorik açıdan hem de uygulanmasında ciddi sorunlar bulunmaktadır. Çünkü dünya genelinde sürdürülebilir kalkınma kavramının algılanışı, ekolojinin ekonomi içerisinde temel bir bileşen olmaktan çok,

aksesuar düzeyinde kalmaktan kurtaramamış; ekonominin krize girmesi durumunda her an ihmal edilebilecek bir uygulama olmaktan çıkaramamıştır. Bu nedenle, sürdürülebilir kalkınmanın günlük hayatımıza yansımaları, sürdürülebilir büyüme olmuştur (Yücel, 2003: 108).

Kalkınma kavramının tanımının ve içeriğinin belirsizliği nedeniyle olacak ki, bugün için klasik kalkınma kavramı daha az kullanılmaya başlanmıştır. Son yıllarda daha çok “yükselen piyasalar” deyimini kullanılır olmuştur. Bu durum, kaçınılmaz olarak ülkeler arasında “kalkınmış-kalkınmakta olan ülke” kavramını görünürde sonlandırmakta; bunun yerine daha çok ülkelerin piyasalarının dünya piyasaları ile ne kadar bütünleşip bütünleşmediğini ön plana çıkarmaktadır (Yeldan, 2002: 20).

3. Bölgesel ve Yerel Kalkınma Kavramı

Bölgelerarası kalkınmışlık farkı dendiğinde bir bölgenin diğer bölgeler göre sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı konumda bulunup bulunmadığını anlatılır. Dünya ülkelerinin hepsinde bölgeler arasında az ya da çok bir kalkınmışlık farkı vardır. Çünkü dünyanın hiçbir yerinde homojenlik söz konusu değildir. Kalkınma farkı ülkeler arasında olduğu gibi, aynı ülke sınırları içinde de görülmektedir (Dinler, 2008: 97). Bunlar arasında en önemlisi, bireylerin diğer alanlarda da gelişimini doğrudan etkileyen, onların gelirlerini artıran ya da azaltan bir unsur olarak, kuşkusuz ekonomik gelişmişlik farkıdır.

Toplumsal alanda gelir dağılımında büyük uçurumların yaşandığı ülkelerde son yıllarda belirgin bir şekilde toplumsal huzursuzluklar yaşanmakta ve iç karışıklıklar gözlenmektedir. Gelir dağılımının daha dengeli olduğu toplumlarda da kuşkusuz toplumsal sorunlar olmasına karşın, diğer ülkeler göre daha istikrarlı oldukları söylenebilir. Zaten toplumların mutluluğu ile gelir dağılımı arasında doğrudan bir ilişki olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır. Buna göre bir toplumda gelir dağılımı konusunda ne kadar dengeli bir yapı varsa, toplumsal huzursuzlukların kaynağı da o denli azalmakta ya da bu yönde olabilecek önemli gerekçelerden biri yok edilmiş olmaktadır (Aker, 2008: 221). Bu gerçeklerden hareketle, birçok ülke kendi içinde yaşadığı bölgesel dengesizlikleri bertaraf edebilmek için çeşitli şekillerde bölgesel kalkınma ya da gelişme politikalarına ağırlık vermektedir. Bölgesel dengesizlikler aslında sadece ulusal bir sorun olmaktan çıkmıştır. Çünkü bugünün ulaşım olanaklarıyla yoksul kitleler yasal ya da yasal olmayan yollarla başta Avrupa olmak üzere, ABD, Kanada ya da Avustralya'ya göç ederek bölgesel yoksulluk sorununu küresel bir sorun haline getirmektedirler. Bu nedenle, bölgesel ya da yerel alanda

kalkınmanın sağlanması hem o ülke açısından hem de dünya toplumları açısından çözülmesi gereken önemli bir sorundur.

Bölgesel gelişme kavramı, gelişme kavramını mekân açısından daha küçük bir alana indirgeyen bir kavramdır. Bu nedenle, gelişme ile mekân arasında zorunlu bir ilişki kurulması anlamına gelmektedir. Bilindiği üzere, insanın yaşaması ve gelişmesi açısından özellikle mekân temel bir unsurdur. Çünkü mekân genel olarak insanın hem canlılık unsurlarını destekleyen, koruyan ve gelişmesini sağlayan bütün unsurları içerisinde bulunduran bir kara parçası hem de aynı zamanda insanın ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal faaliyetlerini gerçekleştirdiği, doğal kaynakları kullandığı ve atıkları bıraktığı yerdir. Bütün bu özelliği ile mekân insan hayatının başlangıç ve bitiş noktasını içinde barındırmaktadır.

Mekân insanın her türlü faaliyetleri için vazgeçilmez bir öneme sahip olması yanında, ekonomi için de temel belirleyici faktördür. Piyasalara yakınlık, arazinin düz olması, tarım yapılabilirlik, su kaynaklarına yakınlık, ulaşılabilirlik vb. unsurlar her zaman yerleşmeyi etkilediği kadar ekonomiyi de etkilemektedir. Bu nedenle, mekânın coğrafik özellikleri her zaman ekonominin de şeklini belirlediği rahatlıkla söylenebilir. Aslında mekânın ekonomik ve toplumsal yaşamındaki önemi bugün için ortaya çıkmış bir gelişme değildir. Aksine ilk insanların toprağı işlemeye başlamasından bu yana yaşanan bir olgudur. Diğer bir ifade ile daha tarım toplumuna ilk geçişle birlikte yerel ekonomik farklılıklar da doğmaya başlamış (Dinler, 2008: 5), bu durum sanayi toplumu ile ikinci, küreselleşme ile birlikte de üçüncü aşamaya ulaşmıştır.

Sanayi toplumu ile birlikte hem ülkeler hem de bölgeler arasında kalkınmışlık farkları o güne kadar hiç görülmemiş bir noktaya ulaşmıştır. Bu farklılaşmanın nedenleri üzerinde Klasik iktisatçıların dolaylı da olsa durdukları görülmektedir. Ancak bu konuyu sistematik olarak ele alan ilk kişi Alman Von Thünen olmuştur. Von Thünen, alansal ekonominin ortaya çıkışında en önemli nedenin, üretilen malların pazara ulaşmasında ortaya çıkan maliyet artışlarından kaynaklandığını ortaya koymuştur. Von Thünen, taşıma harcamalarının büyük engel olduğunu saptayarak kent pazarından uzaklaştıkça hangi ürünlerin yetiştirilmesinin doğru olacağını belirlemeye çalışmıştır. Böylece Von Thünen üretim-tüketim-kent arasında sıkı bir ilişkinin olduğunu ilk kez somut bir şekilde ortaya koymuştur (Dinler, 2008: 11). Aslında Von Thünen döneminde yapılan çalışmalarda konuya sadece fiyat-maliyet açısından yaklaşmış olmasına karşın çevre açısından da son derece önemli sonuçlar ortaya çıkmıştır. Çünkü bu dönemde üretimin çevreye maliyeti fiyatlara aktarılmamış olmasına karşın, bugün bu yaklaşıma çevreyi de bir maliyet olarak kolaylıkla ekleyebiliriz. Diğer bir ifade ile yerel

ekonomilerin kuruluşu aşamasında sadece hammaddeye, pazarlara uzaklık gibi unsurları göz önünde bulundurmamak, sürdürülebilir kalkınma tartışmalarının yapıldığı bir dönemde yeterli değildir. Aksine bu ekonomilerin aynı zamanda çevre üzerinde oluşturacağı baskıyı da dikkate alma gereği vardır.

4.Bölgesel İnsani Kalkınmanın Çevrenin Korunmasına Katkısı

“Yoksulluk En Büyük Çevre Düşmanıdır”

Ülke içi bölgesel kalkınmayı başarmak, çevrenin korunması için atılması gereken en temel adımlardan biridir. Toplumların refah seviyesinin yükselmesi çevrenin korunmasında ne kadar olumsuz riskler barındırıyorsa, aynı şekilde bunun tersi de doğrudur. Diğer bir ifade ile toplumların gelir seviyesinin düşük kaldığı ve yoksulluk ortadan kalkmadığı sürece çevrenin korunmasında ilerleme sağlamak olanaksızdır. Her şeyden önce yapılan araştırmaların, yoksulluk ve gelir dağılımında adalet sorunu yaşayan ülkelerde sosyal gerilimlerin de yüksek olduğunu gösterdiğine yukarıda değinilmişti. Bir yandan mevcut toplumsal gerilimleri azaltmak, diğer yandan uluslararası alanda barışın kurulabilmesi ve sürdürülebilmesi için kaynakların adil bir şekilde paylaşımı önem kazanmaktadır.

Çevrenin korunması ve yoksulluk arasında açık bir ilişki olmasına karşın, ne yazık ki, dünya genelindeki tablo son derece iç karartıcıdır. Örneğin, Johannesburg'ta toplanan Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde küresel yoksullukla ilgili önemli tespitlerden biri de dünyada 1,2 milyar insanın günde bir dolardan, yarısının da iki dolardan daha az günlük gelire sahip olduğudur. Diğer yandan dünya nüfusunun yarısı da insan için hayati öneme sahip içme suyu, sağlık, eğitim, enerji gibi modern toplumlara ilişkin pek çok gelişmeden ya hiç yararlanmadığı ya da yetersiz yararlandığı dile getirilmiştir (Uzun, 2003: 157-158). Bu konuda uluslararası örgütlerin çabalarına karşın, alınan mesafe tatmin edici olmaktan çok uzaktır. Yoksulluk, Dünya Bankası tarafından üzerinde çalışılan önemli konuların başında gelmektedir. Bankanın politikası, temel olarak bu tür ülkelerde yoksulluğu azaltmaktır. Bunun için bankanın öncelikli olarak üzerinde durduğu konu, artan nüfus artış hızının düşürülmesi yoluyla nüfusu kontrol altına almaktır (Yücel, 2003: 113). Son yıllarda Bankanın gelişmekte olan dağılımını çok bozulduğu için dünya üzerinde toplumsal gerilimleri artırmıştır. Pek çok ülkenin küreselleşme sürecinde fakirleşmesi, çevre açısından büyük bir riski de beraberinde getirmiştir. Ne yazık ki bu toplumsal alanlıkla söylenebilir.

Dünya genelinde yoksul insanların sayısında azalma olmamasının en önemli nedeni, kuşkusuz doğal kaynakların hem ülkeler arasında hem de

ülke içinde adaletsiz dağılımdır. Gerçekten kalkınmış olan ülkelerde kalkınmakta olan ülkelere göre daha keskin bir paylaşım sorunu yaşanmaktadır. Bu ülkelerde bu sorun yanında bir diğer sorun da doğal kaynakların kentleşme ve sanayileşmeden dolayı kirlenmesi nedeniyle işe yaramaz hale gelmesidir. Oysa dünya tarihi, doğal kaynaklarını hor kullanmadan dolayı hızlı bir şekilde çöküş sürecine giren uygarlıkların olduğunu göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde bir tarafta yenilenebilir kaynakların azalması, diğer taraftan emisyon, beslenme ve çöp gibi sorunların artması nedeniyle ortaya çıkan yoksulluk, çeşitli hastalıklar ve yetersiz eğitimle de birleşince çevre için daha yıkıcı bir hale gelebilmektedir (WBGU, 1993: 114).

Diğer taraftan toplumda gelir artışının da her zaman makul bir noktada tutulması, dolayısıyla kaynakların aşırı kullanılmaması gereği de dikkate alınmalıdır. Çünkü gelir artışıyla toplumların mutluluğunun her zaman doğru orantılı olmadığı görülmektedir. Richard Easterling, ABD İkinci Dünya Savaşı sonlarından 1970'li yıllara kadar gelir artışı ile mutluluk arasında bir ilişkinin olup olmadığını araştırmıştır. Bu dönemde kişilerin gelirinde yaklaşık dört kata varan bir artış olduğu halde, mutluluk düzeylerinde çok az bir ilerleme olduğu belirlenmiştir. Almanya, İngiltere, Japonya gibi Kalkınmış ülkelerde de yapılan araştırmalarda benzer sonuçla elde edilmiştir. Ancak bunun düşük gelire sahip insanlar için istisna olduğunu belirtiyorlar. Çünkü fakir insanların yoğun yaşadığı Hindistan ve Bangladeş gibi kimi ülkelerde yapılan araştırmalar, gelir artışı ile mutluluk arasındaki ilişkinin zengin ülkelere göre daha güçlü olduğunu göstermişlerdir (Karaçay, 2012: 18). Bu araştırmalar gelir düzeyinin belli bir noktadan sonra artmasının toplumun mutluluğuna önemli bir katkı sağlamadığını ortaya koymaktadır. ABD'li ünlü çevreci iktisatçı Lester Brown, yapılan kimi araştırmalarda bu sınırın 10.000 Dolar civarında olduğunu belirtmektedir. İnsanların bu rakama ulaşıncaya kadar gelir artışından aldıkları haz çok fazla iken, bu rakamdan sonra elde ettikleri artış onların mutluluğuna fazla etki etmemektedir (Brown, 2008: 187). Diğer bir ifade ile insanların ortalama gelirlerin 10 bin doların altında ise, bu rakama ulaşıncaya kadar, kazanılan her para insanı mutlu etmektedir. Ancak bu rakama ulaştıktan sonra para kazanma ile mutlu olma arasındaki ilişki zayıflamakta ya da yok olmaktadır. Bu aslında marjinal faydanın kendisinden başka bir şey değil. Bu veri bizlere dünya toplumlarında çok zengin olanların da fakir olanların da “mutsuzluk” sorunuyla karşılaşabileceğini göstermektedir.

Bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesinin ekonomik, sosyal, hatta çevre açısından pek çok olumlu katkılarının olduğu bilinmektedir. Ancak bir bölgenin gelişmesini sağlamak için kamu otoritelerinin bu konuda etkin

ve uzun vadeli politikaları uygulaması gerekmektedir. Bu politikaların sonuçlarının ortaya çıkması uzun yıllar alması dolayı her siyasi otoritenin kolayca kabul etmediğini belirtmek gerekir. Çünkü bu politikalar bölgenin kentleşme, tarım, sanayi gibi alanlar başta olmak üzere, sosyo-ekonomik yapısında köklü değişiklikleri gerektirmektedir. Bölgesel kalkınma politikalarının genel olarak aşağıdaki alanlarda iyileşme yapması beklenir (Dinler, 2008: 118):

- Kentleşme oranını artırmak.
- Tarımsal alanda yaşayan nüfusun oranını azaltmak.
- Doğurganlık ve çocuk ölüm oranlarını azaltmak ve iyileştirmek.
- Bölgede zayıf sanayiye güçlendirmek. Geleneksel üretim tekniklerini iyileştirmek.
- Bölgede istihdamı artırmak.
- Bölgede yaşayanların kazançlarını, milli gelir ülke ortalamasına yaklaştırmak için önlemler almak.
- Başta yol, su, elektrik gibi temel altyapı olmak üzere, eğitim ve sağlık gibi diğer hizmetler de iyileşme sağlamak.

Bölgesel kalkınmayı sağlamak, çevre-ekonomi dengesini gözeterek belli bir noktaya taşımak ve insanların gelir düzeyini iyileştirmek çevrenin korunması için bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin yoksulluğa çare olacak politikalar üzerinde çaba harcamaları son derece doğaldır. Ancak bunu çevreyi tahrip etmeden, onun taşıma kapasitesini göz bulundurarak ve kalkınmış ülkelerin düştüklerine hatalara düşmeden yapmaları gerekir.

5. Bölgesel Kalkınmanın Ekolojik, Ekonomik ve Sosyal Maliyeti

5.1. Kalkınmanın Çevre Üzerinde Doğrudan Etkileri

Bölgesel kalkınma bir bölgenin gelişmesini sağlamak için toplumun yaşam koşullarında önemli değişiklik yapmak anlamında gelmektedir. Bunlar içinde en önemlisi, kuşkusuz bireylerin gelirlerini artırıcı olan faaliyetlere öncelik vermektir. Bölgesel alanın kalkındırılması yönündeki çalışmalar, 1980'li yıllara kadar daha çok kamunun öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. Bu politikalar ile gerçekleştirilen kamu yatırımları ve teşviklerin bölgenin kaderini önemli ölçüde etkilediği söylenebilir. Ancak bugün kamunun öncülük ettiği yatırımlara dayalı politikanın terk edildiği görülmektedir. Küreselleşme süreci, devletin bu konudaki fiili yatırımlarının gerilemesine, buna karşılık daha çok piyasa mekanizmalarını harekete geçiren düzenleyici işlemlerin ön plana çıkmasına yol açmıştır.

1980 sonrası başlayan küreselleşme süreci ile birlikte dünya genelinde üretim ve tüketim rakamları inanılmaz değerlere ulaşmıştır. Bu durum enerji

kaynakları dışında üretimde sürekli bir arz fazlasının ortaya çıkmasına yol açmıştır. İnsanların tüketimde talep noktasına ulaşıldığında bile, harcama ve üretim çarklarını döndürebilmek için sürekli işleyen reklam kampanyalarına başvurulmaktadır. Böylece ne pahasına olursa olsun ekonomide büyümenin sağlandığı sosyo-ekonomik, kültürel, hukuki bir altyapı oluşturulmuştur (Aker, 2008: 218). Küreselleşme sürecinde sadece gelir artırıcı faaliyetlere odaklanma, çevrenin ihmal edilmesine yol açmıştır. Oysa ekonomik kalkınmanın topluma önemli getirileri olmakla birlikte, bu faaliyetlerin bir de maliyeti bulunmaktadır. Çünkü doğada hiçbir şey bedelsiz değildir. **“Bedelsiz yarar olmaz”** ilkesi gereğince yerel ve bölgesel nitelikte başlayan ekonomik kalkınmanın yerel halka ödettiği ekolojik, ekonomik, kültürel, sosyal ve psikolojik maliyetleri vardır (Çetin, 2006: 6).

Bölgenin gelişmesine bağlı olarak öncelikle çevreye ilişkin sorunlar ele alındığında, bölgenin kalkınma hızına bağlı olarak, artan sanayi üretimi ve kentleşme nedeniyle, başta hava kirliliği olmak üzere, pek çok çevre sorunu ortaya çıkmaktadır. Bugün dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de sanayileşen kimi bölgelerde hava kirliliği, insan yaşamını tehdit edecek boyutlara ulaşmıştır. Kocaeli başta olmak üzere, Marmara bölgesi bölgesindeki hava kirliliği sık sık gazetelerin sayfalarına taşınmaktadır.

Bölgesel gelişme politikalarında en önemli sorunlardan biri de tarımsal arazilerin çeşitli nedenlerle gözden çıkarılmasıdır. Oysa tarım her zaman ekonomide temel bir sektör olmuştur. Tarım üretimi olmadan diğer sektörlerin stratejik açıdan zayıflayacağı, tarım sektörü izin verdiği sürece diğer sektörlerin daha güçlü bir şekilde yükselebileceğini görmemiz gerekir. Diğer bir ifade ile çevresel varlıkların korunması, mevcut ekonominin sürdürülebilirliğinin temel unsurudur. Tarih çevresel değerlerini korumayan toplumların tarih sahnesinden hızlı bir şekilde çekildiğini gösteren örneklerle doludur. Örneğin, en eski uygarlıkların yaşadığı Mezopotamya bölgesinde kurulan uygarlıkların yükselişinde Fırat ve Dicle gibi ırmakların ve verimli toprakları sulamasının önemli rol vardır. Ancak bu uygarlıkların çöküşünde doğal kaynakların sorumsuzca kullanılmasının ve doğanın tahrip edilmesinin de bir o kadar rolü bulunmaktadır. Sümer Uygarlığı’nda sulama sularıyla birlikte artan tuzlanmanın, tarım yapılmasını zorlaştırması sonucunda, uygarlık çöküş sürecine girmiştir. Mayalar döneminde de benzer bir tablo ortaya çıkmış, burada yaşayan insanların bilinçsizce ağaçları kesmesi sonucu verimli topraklar hızlı bir şekilde yok olmuştur (Brown, 2008: 17; Ertürk, 2011: 10; TÇV, 2003: 250).

Ekonomik faaliyetler ile çevre arasında denge kurma sorunu, sanayileşmenin ilk evrelerinde de açıkça görülmektedir. Örneğin,

sanayileşmenin ilk yıllarında 1730’larda başlayan dokuma sanayindeki baş döndürücü gelişmeyi, 1820’deki demiryolu ve 1840’larda buhar gücüne dayalı okyanus ötesi taşımacılığın gelişmesi izlemiştir. Sanayileşmenin ilk evresinde yaşanan gelişme bölgenin çevresel değerlerini de hızlı bir şekilde tahrip etmeye başlamıştır. Henüz kok kömürünün demir çelik sanayinde kullanılmadığı yıllarda, sektörün ihtiyaç duyduğu kömür odundan karşılanmıştır. Ancak bu yöntemin maliyeti İngiltere’nin ormanlarının yaklaşık $\frac{3}{4}$ ’ünün yok olmasıyla sonuçlanmıştır (McNeill, 2005: 331; Yeldan, 2002: 23).

Pek çok gelişmekte olan ülkede bugün bile tarihsel gerçeklerden yeterince ders çıkarıldığı söylenemez. Bu ülkelerde hala, ekonomi sanki sadece sanayiden ibaretmiş gibi algılanmaktadır. Oysa sanayi sayısal olarak ekonomide ağırlıklı bir sektör haline gelse bile, tarım her zaman daha önemli bir sektördür. Her şeyden önce de doğal kaynakların korunması insanın hayatta kalabilmesi için temel bir zorunluluktur. Doğa bütün ekonomik faaliyetlerin temeli olmakla birlikte, genel olarak gelişmekte olan ülkelerde bu gerçek çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Çünkü ekonomik ve teknolojik açıdan belli bir seviyeye ulaştıktan sonra, çevrenin korunması için kolaylıkla mücadele edebileceklerini düşünmektedirler. Bu nedenle de “**önce gelişme, sonra çevre koruma**”, anlayışı adeta bu ülkelerin temel bir politikası haline getirilmektedir. Bu yaklaşım, yanlış olduğu gibi maliyeti de bir o kadar yüksektir. Bu yanlışlıkta devam edildiğinde çoğu zaman, zaten geride temizlenecek bir çevre de kalmamaktadır (WBGU, 1995: 41). Buğday, mısır tarlası, elma bahçesi, denizler aslında her biri insanları besleyen doğal fabrikalardır. Bu doğal fabrikaları yıkıp yerine otomobil, buzdolabı, televizyon fabrikaları yapmak yanlış bir politika olacaktır.

Kentlerin büyümesi ve gelişmesine bağlı olarak, kentlerin iklim yapısı da adeta değişmektedir. Her büyük kentin kendine özgü bir kliması ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlar içinde ortak sorun büyük kentlerin aşırı ısınmasıdır. Kentlerde yoğun üretim ve enerji kullanımından dolayı kentler soğumakta zorlanmaktadır. Bunun kaçınılmaz sonucu özellikle yaz aylarında bireysel olarak serinlemek için aşırı klima kullanılmasıdır. Bu şekilde dar bir alanda serinleme sağlansa bile, aslında toplamda kent, dünyayı ve atmosferi daha çok ısıtmaktadır.

Bir bölgenin gelişmesi, parasal kaynakların artmasına ve toplumun gelir düzeyinin yükselmesine bağlı olarak, ithal ürün kullanımını da artırmaktadır. Bunun çevre açısından son derece olumsuz sonuçları vardır. Çünkü çevreciliğin temel ilkelerinden biri, olabildiğince yerel kaynakların kullanılmasıdır. Böylece dünyanın bir ucundan diğer ucunda yapılan taşımacılık sonucu ortaya çıkan çevresel maliyetlerden, kısmen de olsa,

kurtulmak mümkün olabilecektir. Bölgesel açıdan gelişmede geri kalmış bölgelerin canlandırılması ve bu canlılığın sağlanması yönünde Batı ülkelerinde uygulanan politikaların tipik özelliği, bölgede yapılan üretimin yine o bölgede tüketilmesine öncelik tanınmasıdır. Örneğin Almanya’da başlatılan bu türden bir kalkınma projesi, yerel çiftçilerin, sanatkârların üretimini yine bu bölgede pazarlama stratejisine dayanmaktadır. El sanatları ile üretilen ürünler, bölge içinde geliştirilmiş ve bu ürünler kolayca pazarlanabilmiş; kereste fabrikaları, marangozlar ve mobilya üreticileri arasında yeni anlaşmalar yapılabilmektedir. Böylece bölgesel aktörler ve dinamikler arasındaki işbirliği ve ortaklıklar, bir yandan bölgesel kalkınma faaliyetlerinin temelini oluştururken, diğer yandan da çevrenin korunmasına katkıda bulunmuştur. Kuşkusuz bu tür uygulamaların doğaya maliyeti daha az yansımaktadır. Her şeyden önce transfer sorunu ve bunun doğaya getireceği ek yükten kurtulmaktayız (Çetin, 2006: 12).

Kalkınma çabaları sürdürdüğü sürece, öncelikle doğal yaşam üzerine bunun mutlak bir surette olumsuz etkisinin olacağını öncelikle kabul etmemiz gerekir. Ancak bizim yapmamız gereken ortaya çıkan bu olumsuzluğu onun kaldırabileceği sınırlar içerisinde tutmaktır. Bölgesel kalkınma çabalarını da her zaman bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Çevreye duyarlı ve onunla olabildiğince bütünleşmiş bir bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi için, Avusturya örneği bu yönde harekete geçecek bölgeler için önemli bir kılavuz olarak kabul edilebilir. Burada yapılan çalışmalarda temel olarak şu ilkeler çerçevesinde hareket edildiği görülmektedir (Çetin, 2006: 16):

- *Doğal potansiyelin farkında olmak ve gereken değeri vermek:* Bugünkü canlı yaşamın en önemli kaynağı ve destek gücü doğadır. Bu kaynaklara zarar vermek yaşam konusunda temel bilgi eksikliğimiz olduğuna ya da etik sorunlarımız bulunduğuna işaret etmektedir.

- *Bölgenin geleceğine ilişkin uzun vadeli değerlendirme yapmak:* Bölgede yaşayan insanların refahını kısa süreli yükseltmeye çalışmak, bölgenin bir süre sonra yaşanmaz hale gelmesine yol açmaktadır. Bu nedenle doğal dengeyi gözetilen uzun vadeli bir planlama yapmak hem diğer canlıların hem de insanın çıkarına bir politika olacaktır.

- *Bölge içerisinde yoğun ilişkiler çerçevesinde işbölümü yapmak:* Bölgenin kalkınması, var olan sorunlarının çözümü gibi konularda her zaman bölgede yaşayan yurttaşlar arasında işbirliği ve işbölümü yapılmasını gerekli kılmaktadır. Çünkü çevreyi korumak, bölgedeki bireylerden firmalara, sivil toplum örgütlerinden devlete kadar her kademedeki işbirliği ve dayanışma ruhu içinde gerçekleştirilebilir.

İnsanın refah artışında, sosyo-ekonomik gelişiminde doğa her zaman temel bir unsur olmuştur. Çünkü doğa, canlı yaşam sistemlerini destekleyen ve yaşam kalitesini artıran vazgeçilmez yegane yapıdır. Bunun yanı sıra o, en iyi kaynak sağlayıcıdır, en iyi sosyo-psikolojik katkı yapandır ve aynı zamanda kullanılan kaynakları geri kabul eden bir sistemdir. Bu nedenle toplumsal refahın korunması için doğal kaynakların sürekli korunması büyük önem arz etmektedir (Çetin, 2006: 4).

5.2.Kalkınmanın Sosyo-Ekonomik Maliyetleri

Kalkınma çabalarının her zaman toplumu mutlu etmeyebileceği, yönünde bazı çalışmalar da bulunmaktadır. İnsanın isteklerini ve ihtiraslarının sınırsız olması, bir süre sonra elde ettiklerinden tatmin olma ve mutlu olma yönündeki algılamaları yok etmektedir. Özellikle kentlerin bireysel rekabeti öne çıkarması tek başına yaşamla mücadele etmek zorunda kalan bireylerde soyo-psikolojik rahatsızlıkları da artırabilmektedir. Bir bölgenin kalkınmasının sadece çevresel maliyetleri bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra kentsel büyüme, insanları sosyal ve psikolojik ve ekonomik açıdan da olumsuz etkilemektedir. Kentsel alanda artan hızlı yaşam ve rekabet, insanlarda strese bağlı hastalıkların artmasına ve onları intiharlara sürükleyebilecek koşulların doğmasına yol açabilmektedir (Dinler, 2008: 147). Kentin gelişmesi ve yayılması sonucu altyapı maliyetlerinin artması, ücretlerin yükselmesi, kentlerde yaşanan fiyat artışlarına dönüşmekte ve buradaki yaşam daha pahalı hale gelmektedir. Sosyal açıdan en önemli gelişme ise, bireylerin atomize olmasına ve bireylerde anomi denen sosyal sorunların ortaya çıkmasına neden olmasıdır. Kentlerde intihar olaylarının artmasının bir nedeni de her halde bu olsa gerektir. Ancak bütün bu sorunlar yine bir şekilde çevrenin bozulmasına yol açmaktadır. Çünkü kentsel alanda artan bu maliyetleri karşılamamanın yolu, kimi zaman verimlilik artışı ile karşılanırsa da, çoğu zaman daha fazla üretim ve çalışma şeklinde gerçekleşmektedir (Aydemir, 2004: 11). Örneğin sermaye ve işçiler arasında yaşanan paylaşım sorunları, doğadan daha fazla yararlanarak çözülmüştür.

Sanayileşmenin başlangıcından bu yana yaşanan toplumsal olayların maliyeti de çoğu zaman doğaya yıkılmıştır. Diğer bir ifade ile bu sorunların çözümünden doğa daha çok zararla çıkmıştır. Kalkınma sürecinde ortaya çıkan üretim-tüketim artışına bağlı olarak çevreye bir maliyet yüklendiği gibi, bunun dışında toplumsal alanda sağlanan gelişmelerin de bir kısmı, çevreyi olumsuz etkilemektedir. Diğer bir ifade ile toplumsal değişimin ortaya çıkardığı maliyet, doğanın var olandan daha çok tüketilmesine yol açmaktadır. Bunun en tipik örneği kuşkusuz işçilerin gelir artışında yaşanan gelişmelerdir. Avrupa ülkelerinin kalkınma sürecinde yaşadıkları en önemli

sorun bölüşüm olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası sermaye, emeğin ücretlerinde reel olarak bir artış sağlanmasını kabul etmiştir. Böylece sermaye, bu şekilde bir politika izleyerek kitlesel üretimin sağlanabilmesi için gerekli olan kitlesel tüketimin yolunu da açmıştır. Aslında yaşanan gelişmeler, kitlesel tüketim talebini de sermayeye kara çevirme fırsatını vermiştir. Diğer yandan işçilerin verimliliği de işçi ücretlerinin artmasında önemli bir faktör olarak ortaya çıkmış ve işçi sınıfının gelirindeki artış, sermaye için her hangi bir sorun yaratmamıştır (Yeldan, 2002: 21). Batı ülkelerinde emek ve sermaye arasında ortaya çıkan çatışma, doğanın daha çok üretimde kullanılmasıyla yaratılan artı değer her iki tarafı da memnun edecek bir şekilde paylaşılmasıyla aşılabilmektedir. Diğer bir ifadeyle ekonomide paylaşım sorunu çözüme kavuşturulmuş, ancak bu sefer de ondan daha büyük bir tehlike olan çevre sorunları ortaya çıkmaya başlamıştır.

6. Yeni Durum: Küreselleşme-Kalkınma ve Çevre İlişkisi

Dünya genelinde ekonomik yapıdaki bu değişim, küreselleşme politikaları ile şekillenmiştir. Küreselleşme politikaları, neoliberal politikalar sayesinde dünya ekonomisini oluşturan ekonomik, sosyal ve kültürel parçaların öncelikle birbiriyle sonra da giderek bütün dünya piyasalarıyla birleşmesini sağlamaktadır. Bu aynı zamanda yerel ekonomilerin uluslararası piyasalarla bütünleşmesi ve onların birer uzantısı haline gelmesi anlamına gelmektedir. Küreselleşmenin ekonomik mantığı, piyasa mantığını engelleyen her türlü kolektif yapının yok edilmesi, ekonomik verimlilik kıstası altında, sermaye karlılığına engel olarak görülen bütün idari, yasal kurumların yeniden düzenlenmesini öngörmektedir (Yeldan, 2002: 20). Küreselleşme süreci, devlet iktidarı içinde bulunan siyaset ve bürokrasi geleneğinin zayıflaması; bunun yerine ekonomi yönetimi ve onun uzantılarının devlet iktidarında güçlenmesi anlamına gelmektedir. Bu yeni durum, ekonomiye yöne veren güçlerin, diğer bir ifadeyle sermaye gruplarının, çevrenin korunması konusunda oluşturulacak politikalarda daha etkin bir konuma gelmesi anlamına gelmektedir.

Küreselleşmenin evrelerinden en önemli gelişmenin ulusal paraların konvertibilite özelliğini kazanmasıdır. Dünya tarihinde ilk defa ülkelerin ulusal paraları her hangi bir emtiyaya bağlı olmaksızın nominal bir büyüklük olarak kabul edilmesidir. Ulusal paraların bu yapısal özelliği finansal sistemin işleyişi açısından hem önemli riskler barındırırken hem de spekülasyon hareketleri özendirilmektedir. Finansal sermayenin akışkanlığı nedeniyle, zaman zaman üretimden bağımsız hareket ederek dünyanın ekonomik ve siyasal yapısını etkileyebilmektedir. Küreselleşmenin hız

kazandığı 1990 sonrasında yatırımların, menkul kıymetlerin spekülative nitelikteki değer artışları ve yüksek derecede faiz hadleri nedeniyle, sanayi yatırımlarından kaçarak finansal yatırımlara yönelmesine yol açmıştır (Yeldan, 2002: 20). Örneğin 1980'lerin sonunda günde yaklaşık sadece 190 milyarlık US \$ hacmi olan dünya döviz piyasası işlemleri, 2002 yılında günlük 1.8 trilyon US \$'a ulaşmış ve rakamlar sürekli olarak artmıştır. Diğer yandan uluslararası net sermaye girişlerinin önemli bir kısmı yatırım finansmanı olarak reel sermaye birikimine katkı yapmamakta, aksine rezerv para olarak tutulmaktadır. Diğer yandan iletişim teknolojisinde ortaya çıkan hızlı gelişmeler, sermaye ihtiyacı içinde olan ülkeleri giderek spekülative yatırımların olduğu bir ülke haline getirmektedir (Yeldan, 2002: 28-30).

Günümüzde dünya nüfusunun yarısından fazlasını oluşturan az gelişmiş ülkeler, hala kalkınma sorunuyla karşı karşıya bulunmaktadır. Son yıllarda gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan sanayileşme çabalarına karşın, hala pek çok ülkede beslenme, eğitim, sağlık gibi temel sorunlar ciddiyetini korumaya devam etmektedir. Çok uluslu şirketlerin dünya genelinde gücünü artırırken ulus devletlerin bu süreçte tersi bir yönde yetki erozyonuna uğradığı görülmektedir. Bugün gelişmekte olan ülkelere sadece uluslararası sermaye ile kalkınabilecekleri yönünde büyük bir baskı yapılmaktadır. Kalkınmış ülkelerin küreselleşme süreciyle birlikte gelişmekte olan ülkeleri aynı şartlarda ticaret yapmaya zorlaması, bu ülkeler arasındaki ekonomik dengeleri daha da bozmaktadır. Oysa bugünün gelişmiş ülkelerinin bu gelişmişliklerinde korumacı devlet politikalarının önemli rol oynadığı, buna karşılık benzer süreçler yaşayan gelişmekte olan ülkelerin bu konuda oluşturmaya çalıştıkları korumacı politikaların neoliberal politikalarla işlevsiz hale getirildikleri yönünde önemli eleştiriler bulunmaktadır (Şenses, 2004: 5). Küreselleşme yoksulluğu ortadan kaldırmadığı gibi, çevre sorunlarını da artırmaktadır.

Sanayileşme sürecinde yaşanan gelişmeler, aynı zamanda kalkınmış Batı ülkelerinin gerek kendi aralarında gerekse gelişmekte olan ülkelerle ortak bir çevre politikasının oluşturmamasının en önemli nedenidir. Bu ayrılık özellikle kalkınmış ülkelerle kalkınmakta olan ülkeler arasında daha açık bir şekilde görülmektedir. Çünkü erken sanayi dönemi yaşayan sanayileşmiş ülkeler, öncelikle o dönemde sanayileşme hamlesi yapamayan ülkelerin ekonomilerini birer birer çökertmişlerdir. Diğer bir ifade ile Batı ülkeleri erken sanayileşme sayesinde bu ülkelerin yerel ekonomilerinin gelişme olanaklarını tamamen yok edecek bir politika izlemişlerdir. Örneğin, daha 18.yüzyılın başlarına kadar tekstil alanında dünya lideri olan Hindistan Batı'nın uyguladığı politikalar nedeniyle hızlı bir çöküş sürecine girerek 19.yüzyıl başlarında tekstil ihtiyacının %70'ini ithal eden bir ekonomiye

dönüşmüştür (Yeldan, 2002: 23). Kalkınmış ülkeler, dünyanın kirlenme kapasitesini hemen hemen sonuna kadar kullandıklarından, bugün gelişmekte olan ülkeleri de dünyayı da zor duruma düşürmüşlerdir. Çünkü 19. ve 20. yüz yılın başlarında başta ABD olmak üzere Batılı sanayileşmiş ülkelerin vahşi sanayileşme politikaları, gelişmekte olan ülkelerin bu yöntemle kalkınmasını olanaksızlaştırmaktadır. Buna gerçeğe ve yaşanan küresel çevre sorunlarına rağmen, bu kalkınma modeli gelişmekte olan ülkelere taklit edilmektedir. Diğer bir ifadeyle kalkınmış ülkelerin yol açtığı küresel çevre sorunlarına gelişmekte olan ülkeler de aynı şekilde katkı bulunmaktan kaçınmamaktadırlar (Turgut, 2009: 41; Şenses, 2004: 5).

Küreselleşme sürecinde yaşanan gelişmeler çerçevesinde ulus devletin egemenlik alanının erozyona uğraması, buna karşılık devletin egemenlik alanında bıraktığı bu boşluğu giderek çok uluslu şirketlerin doldurması da çevre açısından sorun oluşturmaktadır. Şöyle ki, çevrenin korunması konusunda bugüne kadar çevrecilerin öncülüğünde yapılan çalışmalara devletin destek olduğu görülmüştü. Oysa şirketler çevrenin korunması konusunda yeterince ilgi göstermedikleri gibi, bu konuda ortaya çıkan maliyeti de devlete yükleme yoluna gitmişlerdir. Şu halde, devletin desteği bu konuda son derece önemlidir. Ancak devletin, küreselleşme sürecine paralel olarak yetki ve görevlerinin bir kısmının diğer toplumsal aktörlere, özellikle sermaye gruplarına geçmesi bu desteği olumsuz etkileyecektir. Aslında bu durum küreselleşme ve çevre arasındaki çelişkiyi de açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü küreselleşme mal, hizmet, sermaye, bilginin serbest dolaşımı gibi küresel bir piyasa oluşturarak, devletin müdahalesini yok etme ya da olabildiğince aşağı seviyede tutma ilkelerine dayanmaktadır. Buna karşılık çevrenin korunması devletin bu işleyişe bir şekilde müdahale etmesi anlamına gelmektedir. Çevre ve küreselleşme arasında ortaya çıkan bu yapısal çelişkide, dünya ülkelerinin tercihlerini küreselleşmeden yana kullandıkları söylenebilir (Turgut, 2009: 41). Nitekim küresel çevre sorunlarını neredeyse 40 yıldır tartışmamıza rağmen bir arpa boyu yol kat edemedik. Diğer yandan çok uluslu yabancı sermayenin hem devlet hem de yerel yönetimler karşısında güçlenmesi, çok uluslu şirketlerin çevreyi korumada daha hoyrat bir davranış sergilemelerine neden olmaktadır.

Bugün kalkınma politikalarını yabancı sermayeye sıkı sıkıya bağlı bir şekilde düzenleyen kentlerin ve bölgelerin ekonomilerinin gelişmesi, uluslararası sermaye ile bütünleşmesine bağlıdır. Bu anlayışa göre bu şekilde bir entegrasyon kentlerin imar, ekonomik, sosyal alanda gelişmesini de sağlayacağı düşüncesine dayanmaktadır. Dünya üzerindeki kentleri küreselleşme süreciyle birlikte dünya genelinde etkisine göre sınıflamaya tabi tutabiliriz. Bu sınıflamanın bir ucunda sermayenin üretim, finans,

kontrol ve buluşma süreçlerinin yoğun olarak yaşandığı “**küresel kentler**” bulunurken; diğer bir ucunda da küresel kentlerin dışında kalan ve bu kentlerin almış olduğu kararları uygulayan ya da yönlendirilen “**uygulayıcı kentler**” yer almaktadır. Küresel niteliğe sahip kentler aynı zamanda dünya ekonomisinin komuta merkezleridir (Krätke, 1998: 379). Bir bölgenin ya da kentin kalkınması bu küresel ağlarla bütünleşmesine bağlıdır. Diğer bir ifade ile, bölgenin kalkınması, çevrenin ne kadar korunduğuna değil, aksine uluslararası sermayenin istekleri ile ne kadar bütünleşildiğine bağlıdır.

Küreselleşme ve çevre arasında çelişkilerin yaşanmasına yol açan bir gelişme de, çok uluslu şirketlerin adeta yeni bir sömürgecilik anlayışı ile gelişmekte olan ülkelere yönelik politikaları olmaktadır. Çok uluslu şirketler gelişmekte olan ülkelerin bir yandan kaynaklarını talan eden bir politika izlerken, diğer yandan daha az çevre denetimlerinin olduğu ülkelere kirletici sanayileri kaydirmaları sıkıntı yaratmaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde kalkınma girişimlerinde çevrenin korunması önemli bir sorundur. Üstelik bu sorunun önemli kaynağı da ne yazık ki, Batılı firmalardır. Oysa çevre sorunları artık yerel olmaktan çıkarak bütün dünyayı tehdit etmektedir. Küresel ısınma, iklim değişikliği, ozon tabakasının incilmesi gibi sorunlar birer film senaryosu olmaktan çıkarak dünyanın ortak sorunu haline gelmiştir.

7. Sonuç Ve Öneriler

Bugün dünyanın tek bir ekosistem olduğu ve ülkelerin sınırlarının suni olduğu artık bütün ülkelere anlaşılacak zorundadır. Aslında dünyamızın artan çevre sorunlarının her biri bu gerçeği bize hatırlatmaktadır. Diğer bir ifadeyle çevre sorunları, dünyanın taşıma kapasitesinin sınırlılığından kaynaklanmaktadır. Ancak bugün bu kapasitenin ülkelere nasıl paylaşılacağı ülkeler arasında çözüm bekleyen en ciddi sorundur. Kalkınmış ülkeler buldukları pozisyonu korumak için sürekli olarak gelişmekte olan ülkelere dünyanın sınırlı taşıma kapasitesini hatırlatmakta ve bu yöndeki çabalarından vazgeçmeleri yönünde telkinde bulunmaktadır. Diğer yandan yoksulluğu yenmeden de çevrenin korunmasını sağlamak ve toplumsal barışı tesis etmek olası değildir. Haklı olarak gelişmekte olan ülkelere bu konuda yoğun bir itiraz gelmektedir. Bugünkü etik anlayış çerçevesinde, sorunun bütün ülkeler tarafından tam olarak algılanıp çevrenin korunabileceği makul bir noktada çözülmesi son derece güç gözükmektedir. Ancak bütün bölgesel kalkınma girişimlerinde bölgenin de sonuçta bu dünyanın bir parçası olduğunu ve belirli bir kapasitesinin bulunduğu her zaman göz önünde bulundurulmalıdır.

Küreselleşme çevreye pek çok yönden zarar veren bir gelişme olmuştur. Bir yandan dünya üzerinde mal ve hizmet tüketiminde artış, sermayenin hareketliliği gibi çevreyi doğrudan etkileyen gelişmeler yol açarken, diğer yandan da ülkeler, hatta kentler arasında rekabete yol açarak, çevresel değerlerin korunmasını zorlaştırmıştır. Her şeyden önce üretimin geniş bir alana yayılması nedeniyle ciddi bir denetim sorunu ortaya çıkmıştır. Diğer yandan ülkeler arasında ve ülke içinde gelir dağılımını çok bozulduğu için dünya üzerinde toplumsal gerilimleri artırmıştır. Pek çok ülkenin küreselleşme sürecinde fakirleşmesi, çevre açısından büyük bir riski de beraberinde getirmiştir. Ne yazık ki bu toplumsal alanda çıkan çatışmaların da maliyeti yine doğaya çıkarmıştır. Bölgesel kalkınma artık uluslararası sermaye ile bütünleşme kapasitesi ile doğrudan ilişkilendirilmektedir. Ancak küreselleşmenin başta çevresel, ekonomik ve sosyal risklerini de iyi okumak gerekmektedir. Kısa süreli kazançlar için ekolojik geleceğimizi tehlikeye atacak girişimlerden uzak durmak toplumsal çıkarlarımızla doğrudan ilgilidir.

Sonuç olarak bir ülkenin, bölgenin ya da kentin kalkınmasının sosyal, ekonomik ve en önemlisi de çevresel bir maliyeti bulunmaktadır. Kalkınma ne kadar çevre için riskleri barındırıyorsa yoksulluk da benzer riskler barındırmaktadır. Bu nedenle kalkınma yönünde ortaya konan politikalar, söz konusu risklerin analizinden sonra uygulanmalı ve göz ardı edilemeyecek ve çevresel sorunlara yol açabilecek girişimlerden uzak durulmalıdır. ***Çünkü bir toplumun en büyük sermayesi, bozulmamış bir çevredir.***

Kaynakça

- Aker, Şule Lokmanoğlu (2008), "Ekonomik Büyümeye Karşı Ekonomik Kalkınma: KKTC'nin Değerlendirilmesi", *Review of Social, Economic and Business Studies*, 9(10), pp. 209-232.
- Aydemir, Şinasi (2004), *Kent, Kentleşme ve Sorunları*, Kentsel Alanların planlanması ve Tasarımı, Akademi Yayınları, Trabzon.
- Brown, Laster R.(2008), *Plan B 3.0*, Çev.: Ayşe Başçı, Tema Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Çeken, Hüseyin (2008), "Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, C.X, S II, 2008, s.293-306).
- Çetin, Murat (2006), "Teori ve Uygulamada Bölgesel Sürdürülebilir Kalkınma" *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), s.1-20.
- Dinler, Zeynel (2008), *Bölgesel İktisat*, Ekin Kitabevi, Bursa.

- Ertürk, Hasan (2011), *Çevre Politikası*, Ekin Yayınları, Bursa.
- Karaçay, Bahri (2012), “Modern Bilimin Işığında Mutluluğun Sırları”, *Bilim ve Teknik Dergisi*, Mart 532, s.16-25.
- Krätke, Stefan (1998), “Internationales *Städtesystem* im Zeitalter der Globalisierung”, Kommunalpolitik-politische Handeln in Gemeinden, H. Wollmann- R. Roth (Hrsg.), *Bundeszentrale für politische Bildung*, 2. völligüberarbeitete und aktualisierte Auflage, Bonn, ss.378-394.
- McNeill, John R. (2005), *Blue Planet*, bpb, Schriftenreihe Band: 518, Bonn.
- Şenses, Fikret (2004), Neoliberal Küreselleşme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi? *ERC Working Paper* in Economic 04/09, August 2004.
- TÇV (2003), *Türkiye'nin Çevre Sorunları 2003*, Ankara
- Turgut, Nükhet (2009), *Çevre Politikası ve Hukuku*, İmaj Yayınları, Ankara.
- Uzun, Ayşe Meral: “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası”. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), s.155-173.
- WBGU (1993), *Welt im Wandel: Grundstruktur globaler Mensch-Umwelt-Beziehungen*, Wissenschaftlicher Beirat der Bundesregierung Globale Umweltveränderungen (Hrsg), Jahresgutachten, *Economica Verlag*, Bonn.
- WBGU (1995), *Welt im Wandel: Wege zur Lösung globaler Umweltprobleme*, Wissenschaftlicher Beirat der Bundesregierung Globale Umweltveränderungen (Hrsg), Jahresgutachten, *Economica Verlag*, Bonn.
- Yeldan, Erinc (2002), “Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler”, *Praksis*, Sayı: 7, s.19-34.
- Yücel, Fatih (2003), “Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında Çevre Korumanın ve Ekonomik Kalkınmanın Birlikteliği ve Karşılığı”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(11), s.100-120.